

**ПСИХОСЕМАНТИКА ГЕНДЕРНОЇ СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ
МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА**

Стать як фундаментальна соціальна та біологічна категорія загострила проблему ідентифікації і отримала своє психологічне оформлення у гендерному підході до диференціації свідомості статей. Не дивлячись на зовнішню “відкритість” проблеми гендерної ідентичності, вона має значний внутрішній пласт, який охоплює багато психічних механізмів гармонійного чи дисгармонійного гендерного розвитку людини. Специфіка гендерних досліджень, на думку багатьох учених, полягає у складності виокремлення чітко зафіксованих вікових закономірностей набуття ідентичності в силу розмаїття впливів соціокультурних детермінант на інтеріоризацію моделей статевої поведінки. Це не виключає пошуку загального та індивідуального у формуванні статевої свідомості, проте передбачає уважне ставлення до того, чому і в який спосіб віддає перевагу дитина на кожному щаблі свого розвитку.

Проаналізуємо дослідження, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Прихильники теорії научіння та послідовники когнітивного підходу до статевої соціалізації поділяють точку зору про наслідування як рушійний чинник диференціації гендерних ролей. Проте перші спонукою наслідування вважають винагороду найближчим докільям, а другі – іманентно притаманні дитині сили до пізнання, пошуку, сприйняття інформації, її збереження тощо (Д.Уотсон, А.Бандура, Л. Колберг, С.Бем, Д.Мартін, Х.Хелверсон). Згідно з когнітивним підходом гендерні уявлення дитини не є результатом лише научіння з боку соціального докілья, а й частково розвитку її внутрішнього світу, образу Я. Гендерні схеми при цьому допомагають дитині структурувати уявлення про чоловіче й жіноче та знаходити своє місце в цій дихотомії стевих ролей, нормативів поведінки та моральних обов'язків. Сьогодні у психологічній науці спостерігається тенденція до інтеграції описаних вище підходів до розуміння психології дитини, коли враховуються біологічні, соціальні, когнітивні і особистісні фактори (В.Агеев, Я.Коломінський, М.Мелтсас, В.Мухіна, Т.Репіна). Прихильники інтегративного підходу підкреслюють, що з 3-річного віку відбуваються процеси гендерної самосоціалізації в тісному взаємозв'язку з розвитком образу Я (Р.Бернс, В.Васютинський, І.Дубровіна, І.Кон, І. Кузнецова, І.Кльоцина, В.Столін, В.Татенко, Т.Титаренко та ін.).

Ідентифікація є механізмом і водночас результатом інтеріоризації певних нормативів і цінностей (ідентичність). Структурні компоненти самосвідомості: самооцінка, домагання, соціально-психологічні очікування складають образ „Я”, каркасом якого у всіх його проявах є статева належність як гендер. В образі „Я” особливу роль в інтегрованій формі відрефлексовуються судження людини про свою сутність, як громадянина “*homo vivens*”. Тому „Я-концепцію” можна розглядати як універсальне відображення індивідом своїх властивостей, здатностей

та проєкції останніх на побудову життєвих цілей, ролей, свого призначення серед інших (К.Абульханова-Славська, С.Рубінштейн, М. Боришевський, Т.Говорун, Г. Костюк, П.Чамата, С.Максименко та ін.). Таким чином, поняття ідентифікації як переживання індивідом почуття тотожності власного Я певним нормативам поведінки та життєвим цінностям можна розглядати як своєрідний гендерний континуум: від неусвідомленого наслідування до свідомого самовизначення та персоніфікації статевої ролювального Я, як певну цілісну структуру концепції Я. В останньому сенсі ідентичність виступає в контексті поняття ціннісних диспозицій особистості. Я-концепцію ми розглядаємо і як нарративну конфігурацію, завдяки якій різні життєві події і епізоди (гендерні ситуації) структуруються в одне ціле. У контексті положень психологічної герменевтики поряд із розвитком особистості в онтогенезі відбувається формування різних типів нарративів залежно від соціокультурного оточення та становлення гендерної ідентичності як складової особистісної ідентичності (Н.Чепелева, Г.Ложкін).

У нашій роботі ми, насамперед, дотримуємось погляду, що фемінність-маскулінність як різновиди гендерної ідентичності – це конструкти, які формуються в просторі соціокультурних і соціально-психологічних координат, структура і зміст яких не є постійними та які включають комплекс внутрішніх та зовнішніх характеристик, міра взаємодії яких визначається формами ідентичності, представленими в орієнтаціях особистості, в її установках, ставленнях, спрямованості у сфері діяльності і спілкування, у тих якостях особистості, які є значущими з точки зору гендерних ролей. Гендерна роль і гендерна ідентичність функціонують у процесі соціалізації в системі зворотніх зв'язків, посилюючи одна одну.

Кожний віковий етап розвитку людини характеризується специфічним семантичним і знаковим простором, який відповідає актуальним потребам розвитку особистості, ідентифікацією з певними цінностями та відмежуванням від інших. Необхідною частиною цього простору на всіх етапах розвитку є значення, які відображають характеристики чоловічої та жіночої статі. Механізм ідентифікації у найзагальнішому вигляді є емоційно-когнітивним процесом ототожнення суб'єкта з маскулінно-фемінними характеристиками. Ідентичність традиційно розуміють як переживання тотожності, визначеності та цілісності, тобто одиницею аналізу ідентичності виступає образ Я.

Проблема гендерної ідентифікації у молодшому шкільному віці, є малодослідженою. Учені зазначають, що формування двох дитячих субкультур – дівчачої та хлопчачої, є полігоном для випробування, закріплення гендерних стереотипів. У дослідженні В.Кагана [5] було виявлено наявність емоційно-когнітивного дисонансу

(неузгодженості маскулінної когнітивної орієнтації і позитивного емоційного ставлення до жіночої статі), для дівчаток і хлопчиків до семи років найбільш приваблюваними продовжують залишатись маскулінні ролі. Дане протиріччя є передумовою для створення першопочаткової конфліктної ситуації у формуванні гендерної ідентичності дітей. Особливо це актуально при формуванні нової соціальної – андрогінної ролі, на що вказує багато дослідників.

Відомо, що молодший шкільний вік характеризується включенням дитини, з одного боку, у більш жорстку, ніж це було раніше, систему соціально-нормативних впливів (навчання), з іншого – більшою значущістю взаємодії з ровесниками, а отже, посиленням горизонтальної культурної трансмісії. Вказані обставини обумовили актуальність вивчення психологічних особливостей становлення гендерної ідентичності в молодшому шкільному віці.

Завдання нашого дослідження полягало у вивченні за допомогою психосемантичних методів особливостей гендерної самосвідомості (самооцінки, самоставлення, самокатегоризації) хлопчиків та дівчаток. Нас цікавило, як діти молодшого шкільного віку здатні здійснювати акти дійсного самовизначення в аспектах “маскулінності” та “фемінності”, які проявляються у сфері взаємовідносин між статями.

Методи дослідження. Використовувався широкий набір методів: спостереження, метод бесіди, експертних оцінок. Нами були модифіковані та апробовані метод семантичного диференціалу за С.Бем, тест мотивації досягнень Г.Шмальта, рисункові методики “Моя сім’я”, автопортрет, виявлення агресивності, опитувальник ідентифікації дитини з батьками (А.Захаров), а також спеціально розроблений нами опитувальник статевої ролі ідентифікації. Виявлення особливостей гендерних орієнтацій учнів молодшого шкільного віку за допомогою контент-аналізу здійснювалося в ході аналізу змісту образу реального і бажаного “Я” як форми прояву ідентифікації хлопчиків та дівчаток з певними соціальними ролями, ступінь інтеграції в них цінностей життя та способів досягнення; рангування значущих особистісних статево відповідних якостей та нормативів поведінки за допомогою тесту незакінчених речень на тему “Жінки мріють, Чоловіки мріють, Жінки повинні, Чоловіки повинні...” та методики СД.

Емпіричне дослідження проводилось нами в період з

2001 по 2005 роки на базі вивчення учнів 1-4 класів загальноосвітніх шкіл м. Тернополя і Тернопільської області, м. Києва та Запоріжжя. У дослідженні брали участь змішані групи, сформовані за безвідбірковим принципом: у кожному віковому групі входили хлопчики і дівчатка, що склали один клас. Результати, отримані за допомогою діагностичних методик, дали можливість віднести досліджуваних у різні групи за типом сформованості гендерної ідентичності і виявити своєрідність механізмів її формування. Під конструктами образів Я-ідеальне та Я-реальне в контексті нашого дослідження слід розуміти вербалізоване ставлення (семантично оформлене ставлення) молодшого школяра до образу Я-реального та Я-ідеального. Ми обмежились аналізом фактору (конструкт фемінності-маскулінності), доля якого в загальній інформативності складала 44-84% і дозволяла вважати його головним. Факторний і кореляційний аналіз дозволив констатувати наявність різних типів усвідомлення дітьми даних конструктів. Всі статистичні операції по обробці даних виконані за допомогою пакета SPSS 9.

Сукупність конструктів, які описують Я-ідеальне і Я-реальне дівчаток і хлопчиків, була проаналізована за декількома ознаками: відповідність конструктів факторам суб’єктивного семантичного простору, емоційність – раціональність конструктів, когнітивна простота — складність конструктів, позитивне – негативне емоційне забарвлення конструктів образу Я-ідеальне і Я-реальне.

Виявлено, що образи Я-ідеальне хлопчиків та дівчаток значно відрізняються один від одного. У хлопчиків переважають конструкти, які відповідають фактору “активність” (35,8%). У дівчаток в Я-ідеальному переважають конструкти, які відповідають фактору “оцінка” (34,3%). Крім цього, відмічена різниця образу Я-ідеального хлопчиків від Я-реального, яка є наслідком значного збільшення в структурі Я-ідеального молодшого школяра числа конструктів, що відповідали факторам “сила” (26,4% у хлопчиків і 29,6% у дівчаток) та “інтелектуальність” (20,8% у хлопчиків і 13,0% у дівчаток). Доля конструктів, які характеризували вольові та інтелектуальні властивості особистості в структурі Я-ідеального значно зростає. Отримані дані вказують на схожу тенденцію у хлопчиків та дівчаток у розвитку уявлень про образ Я-ідеальне: ті і другі очікують бачити себе в ідеалі більш вольовими і інтелектуально розвинутими (графік 1).

Графік 1. Гендерний профіль співвідношення образів Я-ідеальне / реальне у молодших школярів

Примітка: 1-20 шкали (якості) конструктору фемінності-маскулінності: 1 – пасивний(а); 2. лякливий(а); 3. миролюбивий(а); 4. сором'язливий(а), невпевнений(а) в собі; 5. охайний(а), акуратний(а); 6. фізично слабкий(а); 7. здатний(а) виконувати розпорядження, підпорядкуватись; 8. не любити пригод, ризикувати; 9. спокійні, посидючі, виважені; 10. ніжний(а), чутливий(а) до болю;

Виявлений кореляційний зв'язок між реальними образами Я хлопчиків та дівчаток вказує на те, що в системі міжособистісних стосунків молодших школярів важливу роль відіграє співпадання уявлень про зовнішні і внутрішні гендерні характеристики, якими наділяються жінки і чоловіки, дівчатка і хлопчики у свідомості дитини (таблиця 1). Формування її власної гендерної ідентичності відбувається через присвоєння апробованих і схвалених найближчим соціальним оточенням, "експериментальних імпліцитних моделей", які уточнюються, закріплюються, конкретизуються і, в подальшому, виступають в ролі критеріїв оцінки дитиною інших людей. Виявлений високий кореляційний взаємозв'язок між сформованістю гендерного "ідеального Я" та "реального Я" у досліджуваних обох статей слугує доказом нашого припущення про те, що у становленні гендерної ідентичності даного вікового періоду пріоритетну роль відіграє як амбівалентне ставлення, так і усвідомлене самовизначення в системі егалітарно-патріархальних

11. старанні; 12. чемні, ввічливі; 13. тихі; 14. слухняний(а), покірливий(а); 15. неініціативний(а), ненаполегливий(а); 16. розгублений(а); 17. нерозумний(а); 18. залежний(а), несамостійний(а); 19. працелюбний(а); 20. вправний(а) в спілкуванні і стосунках.

координат, що призводить до мозаїчності та строкатої несумісності властивостей, протиріч у змісті гендерних орієнтацій та статевої поведінки молодших школярів. У процесі становлення ідентичності, яка включає реальні, ідеальні, фантастичні (міфологічні) зразки, що, в подальшому визначають особистісні характеристики і поведінку дитини відповідно до сформованих у неї уявлень про власну гендерну ідентичність. Високий процент повного співпадання образів "ідеального та реального Я" у досліджуваних молодшого шкільного віку, свідчить про те, що даний віковий етап, очевидно, є найбільш сенситивним у формуванні гнучких, амбівалентних гендерних уявлень та орієнтацій, які уможливають поєднання як соціальних, зовнішніх гендерних цінностей, так і індивідуальних, внутрішніх цінностей гендерного образу Я, що є потенційною можливістю для подальшого формування андрогінної гендерної ідентичності.

Таблиця 1

Статистично значущі кореляційні взаємозв'язки між гендерними образами та конструктами фемінності-маскулінності у молодших школярів

		X1	X2	X3	Д1	Д2	Д3
X1	Pearson Correlation	1	,843(**)	,924(**)	,887(**)	,810(**)	,850(**)
	Sig. (2-tailed)		,000	,000	,000	,000	,000
	N	20	20	20	20	20	20
X2	Pearson Correlation	,843(**)	1	,879(**)	,899(**)	,930(**)	,898(**)
	Sig. (2-tailed)	,000		,000	,000	,000	,000
	N	20	20	20	20	20	20
X3	Pearson Correlation	,924(**)	,879(**)	1	,929(**)	,854(**)	,863(**)

Когнітивні процеси та творчість

	Sig. (2-tailed)	,000	,000		,000	,000	,000
	N	20	20	20	20	20	20
D1	Pearson Correlation	,887(**)	,899(**)	,929(**)	1	,900(**)	,909(**)
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000		,000	,000
	N	20	20	20	20	20	20
D2	Pearson Correlation	,810(**)	,930(**)	,854(**)	,900(**)	1	,902(**)
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000		,000
	N	20	20	20	20	20	20
D3	Pearson Correlation	,850(**)	,898(**)	,863(**)	,909(**)	,902(**)	1
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000	,000	
	N	20	20	20	20	20	20

Примітка ** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed). X1- ідеальний хлопчик очима хлопчиків; D1-ідеальний хлопчик очима дівчаток; X2 –ідеальна дівчинка очима

хлопчиків; D2-ідеальна дівчинка очима дівчаток; X3-реальне Я хлопчика; D3-реальне Я дівчинки.

Виявлений кореляційний зв'язок між сформованістю гендерного образу "ідеального Я" та "реальним Я" доводить, що присвоєння зовнішніх гендерних цінностей і стандартів соціуму, мотивів поведінки обумовлює формування у свідомості молодших школярів відповідного ідеалізованого образу Я хлопчика чи дівчинки, який відповідає сучасним гендерним стереотипам. Зазначимо, що він по-різному набувається хлопчиками та дівчатками. У дівчаток цей ідеалізований образ наділений переважно фемінними рисами, тому створює гнучкішу, збалансованішу модель когнітивних, емоційних та поведінкових структур. У хлопчиків низка обставин (соціальні маскулітні очікування, з одного боку, і переважаючий вплив осіб жіночої статі – з іншого) сприяє тому, що даний ідеалізований образ є незбалансованим, мозаїчним, більш дихотомічним конструктом маскулітності-фемінності, що, можливо, на емоційному та поведінковому рівні призводить до "конфлікту гендерних цінностей". За типом сформованості власної гендерної ідентичності всі досліджувані розподілились на наступні групи (таблиця 2).

Із таблиці 2 видно, що у учнів першого класу (як хлопчиків, так і дівчаток) переважають показники андрогінного типу гендерної ідентичності (55,5% у хлопчиків і 57,2% у дівчаток). В той же час показники фемінного типу ВГІ у хлопчиків склали 38,5%

порівняно з 42,8% у дівчаток. Показники маскулітного типу ГІ у хлопчиків склали всього 6,0%, а у дівчаток повністю були відсутні. З цих даних видно, що вибір андрогінного типу самоописів є домінуючим у першокласників обох статей, але при цьому достатньо високими є показники фемінного типу самоописів у дівчаток та хлопчиків. Оскільки для андрогінного типу характерним є збалансоване поєднання фемінних та маскулітних рис, то можна дійти висновку про переважаєння фемінних рис у типах гендерної ідентичності, як у хлопчиків, так і в дівчаток у цьому віці. На нашу думку, це обумовлено специфікою протікання гендерної соціалізації в сім'ї на початку шкільного навчання, коли діти обох статей знаходяться переважно під опікою матері і вчительки-жінки. Тут необхідно відмітити, що діти наслідують фемінні соціальні цінності (безконфліктність, слухняність, м'якість, доброта), які, в подальшому найбільш часто зустрічаються як "бажані" як у описах "ідеального Я", так і "реального Я". У хлопчиків-другокласників порівняно із першокласниками переважаєння андрогінного типу ГІ стає ще більш помітним (60,4% і 55,5%). Проте при цьому відбувається значне підвищення процентного співвідношення дівчаток з фемінним типом гендерної ідентичності (від 42,8% до 87,5) і появою 4,2% хлопчиків з маскулітним типом ГІ.

Таблиця 2

Розподіл досліджуваних обох статей за типом гендерної ідентичності (%)

Тип гендерної ідентичності	1 клас		2 Клас		3-4 клас		Усі	
	хлопчики	дівчатка	хлопчики	дівчатка	хлопчики	дівчатка	хлопчики	дівчатка
Маскулітний тип	6,0	-	4,2	-	-	-	3,3	-
Фемінний тип	38,5	42,8	35,4	87,5	23,5	56,2	32,6	58,6
Андрогінний тип	55,5	57,2	60,4	12,5	76,5	43,8	64,1	41,4

Ми вважаємо, що це пов'язане із умовами навчання, які потребують від дитини одночасного прояву як маскулітних рис (змагальність, наполегливість, активність), так і фемінних якостей (поступливість, безконфліктність, співпереживання) тощо. В учнів 3-4 класів ми спостерігаємо іншу картину: процент вибору андрогінного типу ідентичності у хлопчиків досягає 76,5% від загальної кількості. Кількість дівчаток з фемінним типом ГІ зменшується до 56,2% порівняно з 87,5% у другому класі. До 23,5 знижується і кількість хлопчиків з переважаєнням фемінного типу ГІ (порівняно з 38,5 у *Наука і освіта*", №4-5, 2007

першому та 35,4% у другому класі). Кількість хлопчиків з маскулітним типом ГІ дорівнює нулю. На нашу думку, це пов'язане із наступними обставинами. Умови навчання роблять все більш актуальними для дітей обидвох статей одночасного прояву як маскулітних (змагальність, активність), так і фемінних (слухняність, співпереживання) рис особистості.

Як бачимо з (табл.2) у хлопчиків і дівчаток 1-4 класів переважаючим є андрогінний та фемінний типи гендерної ідентичності. Лише 3,3% хлопчиків мають маскулітний тип ідентичності, що може свідчити про орієнтацію всіх молодших школярів на фемінні

цінності (особистісні і соціальні). Узагальнюючи вищесказане, слід відмітити особливу роль позитивного впливу цінностей фемінного типу і навчання молодших школярів (вплив авторитету матері і першої вчительки), що призводить до відповідних проявів “конфлікту гендерних цінностей”, який найбільше виявляється в описах хлопчиків.

Наведені дані методики А.І.Захарова “Ідентифікація дитини з батьками” (табл. 3), дають підстави говорити про те, що в першому класі загальні показники ідентифікації себе з батьком тієї ж статі в дівчаток є вищими, ніж у хлопчиків (приблизно на 0,3 бали). У другому класі показники ідентифікації з батьками тієї ж статі у хлопчиків та дівчаток приблизно однакові, подібне спостерігається у третьому та четвертому класах. Враховуючи переваги андрогінного типу ГІ за результатами СД у досліджуваних обидвох статей, можна припустити, що, ідентифікуючи себе за зовнішніми ознаками з батьком тієї ж статі, як хлопчики, так і дівчатка, більш значущими вважають соціальні і особистісні цінності фемінного типу, виявляючи нестійку амбівалентність як основу майбутнього андрогінного типу.

В процесі становлення гендерної ідентифікації відбувається усвідомлення дитиною своєї статевої належності, освоєння статево-типологічної поведінки та відповідне ставлення до неї, що визначає в підсумку гендерні орієнтації та переваги. Першопочатковою характеристикою гендеру є усвідомлення схеми тіла, зовнішності та статевої належності. Під впливом дорослих формується гендерна самосвідомість, усвідомлення своєї ідентичності та пов'язана з цим система самооцінок та рольових переваг. У результаті самопізнання виробляється схема уявлень про самого себе чи образ “я”, одним із аспектів якого є образ “я” як чоловіка чи жінки, який визначається певним особистісним смислом і включає когнітивно-пізнавальне та оцінно-ціннісне ставлення до себе. Образ “Я” ми розглядаємо як певну систему ціннісно-сміслових координат, якими дитина оперує стосовно самого себе. Ставлення в нашому випадку виконує роль еталону. Змістом самосвідомості є не лише фактичний бік досягнень особистості, її минулого досвіду, але і усвідомлення діючих, психологічних умов та можливостей особистості, а також те, якою вона могла б бути і якою їй хотілось би стати. Образ “Я” виникає внаслідок організації ціннісно-сміслових координат, пов'язаних із усвідомленням та переживанням себе, в єдину систему. Етапи усвідомлення дитиною гендерних ролей і проблем відбуваються від неусвідомленого наслідування статевої стереотипів (прийняття традиційних гендерних ролей, схвалення жорсткого розмежування поведінки за статево-рольовим репертуаром) через амбівалентність (подвійне ставлення до гендерних ролей: залежність від статево-типологізованих очікувань дорослих, незадоволення гендерними стереотипами до бачення нових точок зору, сумнівів у необхідності

обмежень, які накладаються гендерними ролями) до і навіть, протиставлення гендерним масовим стереотипам (виявляючи активність, змінює власну стереотипізовану поведінку на менш обмежену та конфліктну, допускає більшу інтегративну свободу гендерних ролей).

Процес ідентифікації відбувається через наслідування зразків, які демонструються значущими дорослими (вплив сім'ї, учителів і т.д.). Протягом даного вікового періоду в дітей відбувається уточнення і корекція реально сприйманих гендерних характеристик, що відображається в поведінці, особистісних рисах, у спілкуванні з найближчим соціальним оточенням - батьками, ровесниками. Виявлено, що риси, якими наділяється гендерний “ідеал” і образ значущих осіб-ровесників протилежної статі, у свою чергу, впливають на формування власної гендерної ідентичності молодшого школяра. На це вказує велика кількість співпадань між вибором гендерного образу і вербальними самохарактеристиками, які дозволяють віднести дитину до певного типу власної гендерної ідентичності (фемінного, маскулітного, андрогінного, недиференційованого).

Таблиця 3

Показники ідентифікації досліджуваних 1-4 класів з особами тієї ж статі із найближчого оточення (у балах)

1 клас		2 клас		3-4 клас	
хлоп- чики	дів- чатка	хлоп- чики	дів- чатка	хлоп- чики	дівчат ка
3,16	3,44	3,25	3,18	3,23	3,2

Висновки. Трансформація гендерних ролей у сучасних демократичних змінах сприяє розширенню діапазону соціальних ролей у дітей даного віку, поглиблює і збагачує їхні уявлення про можливості самореалізації незалежно від статевої належності. У молодшого школяра виразно виявились орієнтації як на зразки маскулітності та фемінності, так і на їх поєднання в поведінці і прояві особистісних властивостей. Вивчення особливостей статево-рольової поведінки молодших школярів виявило різний рівень когнітивних уявлень дітей про власний гендерний образ та образ протилежної статі та емоційного їх прийняття, невідповідність останніх проявам реальної поведінки. Гендерна ідентичність молодшого школяра є специфічним утворенням, яке відображає системну властивість його особистості, сформовану під впливом ідентифікації з членами сім'ї та найближчого оточення, а також стосунками, які склались з однолітками своєї і протилежної статі, а також соціально-культурних очікувань соціуму. Особливістю змісту гендерної ідентичності у молодшому шкільному віці є домінуюча орієнтація на егалітарні цінності, що в подальшому визначає становлення андрогінної свідомості дитини. Формування гендерної ідентичності молодшого школяра відрізняється статевою своєрідністю: конфліктом “гендерних цінностей” у хлопчиків та більш гнучким і гармонійним контекстом статевої соціалізації

дівчаток. Розвиток гендерно-паритетної культури взаємодії хлопчиків і дівчаток сприяє формуванню

андрогінної ідентичності в обох статей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агеев В.С. Психологические и социальные функции полоролевых стереотипов // Вопросы психологии. – 1987. – №2. – С.3-14

2. Берн Ш. Гендерная психология. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2001. – 456 с.

3. Вікова та педагогічна психологія: Навч. пос. /О.В.Скрипченко, Л.В.Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. 2-ге вид. – К.:Каравела,2007. – 400 с.

4. Говорун Т.В., Кікінежді О.М. Гендерна психологія: Навч. посібник. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2004. – 308 с.

5. Каган В.Е. Когнитивные и эмоциональные аспекты гендерных установок у детей 3-7 лет // Вопросы психологии. – 2000. – № 2. – С.65-69

6. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості. – К.: Вид-цтво ТОВ “КММ”, 2006. – 240 с.

7. Петренко В.Ф. Основи психосемантики. Уч. пособие. – М.: Изд-во МГУ, 1997. – 400 с.

8. Репина Т.А. Проблема полоролевой социализации детей. – М-Воронеж, НПО “МОДЭК”, 2004. – 288 с.

Подано до редакції 22.03.07

РЕЗЮМЕ

В статті обговорюються питання становлення полового свідомості і самосвідомості молодших школярів, особливості гендерної

диференціації і формування гендерної ідентичності.

SUMMARY

The article raises the problems of development of sexual consciousness and self-consciousness of junior

schoolchildren, specifies some features of gender differentiation, and formation of gender identity.